

СТРУКТУРА АППОЗИТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ З УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИМ ЕЛЕМЕНТОМ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Зінченко Г.Є.,

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто структурні характеристики аппозитивних конструкцій англійської мови VII–XI ст., у яких один з аппозитивів має узагальнювальне значення. Структуру аппозитивів, реалізованих іменними фразами, об'єднаними сурядним зв'язком, проаналізовано відповідно до різних підходів у межах генеративного синтаксису.

Ключові слова: аппозитивна конструкція, генеративна граматики, іменна фраза, координація, сполучникова фраза.

В статье рассмотрены структурные характеристики аппозитивных конструкций английского языка VII–XI вв., в которых один из аппозитивов имеет обобщающее значение. Структура аппозитивов, реализованных именными фразами, объединенными сочинительной связью, проанализирована в соответствии с различными подходами в рамках генеративного синтаксиса.

Ключевые слова: аппозитивная конструкция, генеративная грамматика, именная фраза, координация, союзная фраза.

The article focuses on the structural characteristics of appositive constructions in the English Language of the 7th–11th centuries. The structure of appositives represented by coordinated noun phrases has been analysed from various perspectives within the generative syntax.

Key words: appositive construction, generative grammar, noun phrase, coordination, conjunction phrase.

Новітні лінгвістичні розвідки свідчать про невинне прагнення науковців достеменно вивчити формальні, семантичні, функціональні характеристики граматичних одиниць, а також виявити шляхи та наслідки системних зрушень у мові. Застосування різних підходів і теоретичних практик сприяє глибшому розумінню таких фундаментальних понять синтаксису, як синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення. Синтаксичні зв'язки спрямовані на внутрішню будову синтаксичних одиниць-конструкцій, утворених двома або більше компонентами, і відбивають характер формальних граматичних стосунків між словами. Вони корелюють із семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами синтаксичних одиниць і формально їх виявляють [2, 17; 3, 12–16]. На противагу синтаксичним зв'язкам семантико-синтаксичні відношення виявляють зовнішнє спрямування: виражають стосунки між предметами та явищами позамовного світу. Відображаючи стосунки предметів і явищ дійсності, вони вказують на значеннєві (сміслові) стосунки мовних одиниць, поєднаних певним синтаксичним зв'язком.

Синтаксичні структури, побудовані на основі семантико-синтаксичного відношення аппозиції, яке маніфестується через кореферентність ядерних складників, визначаємо як аппозитивні конструкції (АК). Реалізація аппозитивного від-

ношення передбачає відчуження ознаки від однієї субстанції і перенесення її на іншу, репрезентовану стрижневим конституентом, шляхом асоціативного зіставлення [5, 8, 67]. Таким чином, значущими характеристиками аппозиції є субстантивна природа компонентів АК (аппозитивів) і наявність категоріального значення предметності.

Дослідження аппозиції у річищі X'-модуля теорії принципів і параметрів генеративної лінгвістики дає змогу визначити АК як іменні фрази (NP) і ґрунтовно вивчити їхні структурні та функціональні характеристики. Аппозитивні структури реєструються в усі періоди розвитку англійської мови, при цьому для давнього періоду характерною є надзвичайна насиченість ними текстів [1]. У давньоанглійській мові АК функціонують у вигляді структурних моделей, виокремлених відповідно до синтаксичних зв'язків і семантичних відношень між складниками. **Метою пропонованої статті** є аналіз конструкцій, у яких один з аппозитивів має узагальнювальне значення стосовно конституентів, що утворюють інший аппозитив.

У реченні (1) наявні три іменні фрази [_{NP} *twegen gebroðru*] і [_{NP} *Hengest*] та [_{NP} *Horsa*], поєднані сполучником *and*. Вони утворюють два аппозитиви у складі АК: [*twegen gebroðru*] та [*Hengest and Horsa*]. При цьому іменна фраза, що функ-

ціонує як перший аппозитив конструкції, має узагальнювальне значення щодо паратактично зв'язаних конститuentів, які разом із сполучником утворюють другий аппозитив конструкції.

(1) д.-англ. *Wæron þa ærest hiera latteowas and heretogan [twegen gebroðru, Hengest and Horsa]* (Bede's *Ecclesiastical History*, p. 9). — «Були тоді спочатку їхніми лідерами і командувачами двоє братів: Хенгест і Хорса».

У межах функціонально-граматичного опису одиниць мовної системи, здійсненого, зокрема, в україністиці І.Р. Вихованцем, синтаксичні угруповання типу *Hengest and Horsa* кваліфіковано як утворені на основі сурядного синтаксичного зв'язку словосполучення, що відтворюють єднальні семантико-синтаксичні відношення [2, 201–206]. В англomовних наукових джерелах до сурядних сполук застосовують термін “coordination” [8, 918–929; 9; 11, 26; 12, 233–235; 13, 21–25]. І.Р. Вихованець вважає координацію формою предикативного зв'язку, а її окремий різновид — незалежну координацію — формою сурядного зв'язку. Специфіку предикативного зв'язку становить взаємозалежність, двобічна залежність, взаємозв'язок головних членів речення (підмета і присудка). Натомість головною диференційною ознакою сурядного зв'язку є відсутність залежності, рівноправності поєднуваних компонентів [2, 30–34].

Сурядність у словосполученні і водночас у простому ускладненому з формально-синтаксичного боку реченні, де функціонують сурядні словосполучення, формується на основі складносурядних речень із певною кількістю лексично тотожних компонентів. Тобто складносурядне речення виступає базовою структурою щодо простого речення з однорідними членами. Згортання лексично тотожних одиниць зумовлює появу сурядних угруповань лексично різнорідних, але функціонально однорідних членів речення, наприклад: *Мати співає пісню, і дитина співає пісню* → *Мати й дитина співають пісню* [2, 132, 191].

На думку А.П. Загнітка, сурядний зв'язок у структурі простого речення формально його модифікує і перетворює семантично його елементарне речення на семантично неелементарне, репрезентуючи кілька пропозицій [3; 4, 25]. Ідею поліпропозитивності речень з однорідними членами відображено при аналізі об'єднаних координацією іменних фразових категорій, здійснюваному Н. Хомським у межах стандартної теорії (*Standard Theory*). Припускалося, що лише речення можуть поєднуватися шляхом координації, тому, згідно з *Conjunction Reduction analysis* [10], усі випадки координованих NPs репрезентують клаузальні одиниці, редуковані шляхом видалення певних конститuentів.

Інші лінгвісти заперечують ідею сурядного скорочення (А. Вежбицька, В.З. Санніков), посиляючись на стилістичну дефектність відтворених складносурядних речень. Окрім того, деякі сполучники суттєво ускладнюють або навіть унеможливають зазначену трансформацію. Також імовірно порушення смислової ідентичності фразової сурядної сполуки і відновленого на її основі складного речення. Наведемо приклад В.З. Саннікова: *Джон и Гарри любят своих жен* ≠ *Джон любит своих жен, и Гарри любит своих жен* (многоженство). У деяких випадках встановити правильність чи хибність твердження, актуалізованого у відповідному складносурядному реченні, можливо лише за допомогою позамовної інформації. Нарешті, за наявності у реченні кількох сурядних груп кількість перетворень збільшується настільки, що застосовувати трансформацію сурядного скорочення недоцільно, адже речення, отримане у результаті, буде надто громіздким і перенасиченим повторюваними елементами [6, 129–132].

Вважаємо слушною тезу про розрізнення координації фразових категорій і реченневих структур, отже, аппозитиви, репрезентовані сурядними сполуками, не слід тлумачити як похідні від складносурядних речень.

Те, що у сурядних сполуках немає ані стрижневого, ані залежного конститuenta, а паратактично поєднувані компоненти мають тотожні синтаксичні позицію і функцію, свідчить про рівноправність компонентів і симетричність утворюваних ними сурядних структур. Саме на симетричності ґрунтується аналіз фразової і реченневої координації, запропонований Р. Джекендоффом (1977 р.). Згідно з положенням його синтаксичної теорії, вузлом, що домінує над поєднаними сурядним зв'язком NPs, є відповідно NP [14, 50–51].

У цьому випадку дерево залежностей досліджуваної структури виглядає таким чином (рис. 1):

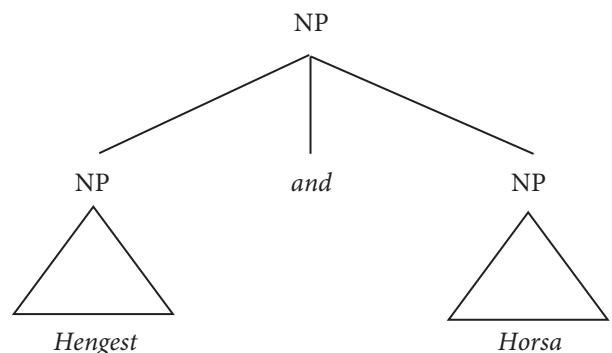

Рис. 1. Координація за Р. Джекендоффом

У подальшому відбуваються суттєві зміни у засадничих положеннях генеративної граматики, її процедурному апараті. Схема структури фразової категорії, яку передбачає Х'-теорія, ґрунтується на принципі бінарного гілкування (binary branching), згідно з яким кожний нетермінальний вузол дерева залежностей має рівно два дочірні вузли, тобто безпосередньо розкладається на два складники. З кінця 1980-х рр. цей принцип стає загальноприйнятим положенням генеративного синтаксису. Якщо аналіз у межах бінарного гілкування виявляється незадовільним, застосовують різні аналітичні прийоми з метою «вмістити» синтаксичний матеріал у бінарну структуру. Координовані елементи при цьому складають певні труднощі [7, 620–621; 20, 90–93].

Відповідно до вищезазначеного синтаксичним сполукам, утвореним на основі сурядного зв'язку, властива симетрія: кон'юнкти знаходяться на одному синтаксичному рівні, не підпорядковані один одному, будучи монофункціональними у семантико-синтаксичному аспекті. Водночас дослідники координаційного типу зв'язку вбачають у сурядних утвореннях структурну асиметрію, проявами якої є, зокрема, неможливість у деяких випадках змінити послідовність кон'юнктив, їхній неоднаковий відмінок, а також вплив на узгодження з іншими конститuentами речення лише одного із координованих елементів.

Найвідоміші асиметричні трактування координації були зроблені Р. Кайне та Дж. Йоханнессен. Вони вважають, що координовані елементи разом із сполучником утворюють фразову категорію CoP (conjunction phrase — сполучникова фраза), ядром якої є сполучник. При цьому перший кон'юнкт займає позицію специфікатора, а другий — комплементу у складі CoP [15, 1–8, 108; 16, 57–68]. Структурну схему сполучникової фрази зображено у вигляді дерева залежностей на рис. 2.

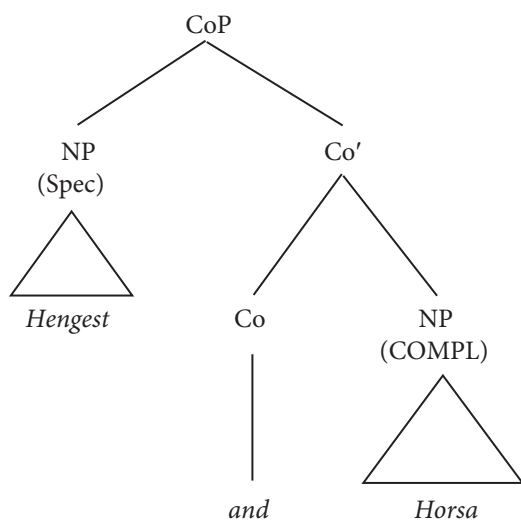

Рис. 2. Координація за Р. Кайне і Дж. Йоханнессен

Інше асиметричне трактування координації було запропоноване А. Мунном [9, 16–22]. Дослідник зазначає, що сполучник, як ядерний конститuent, разом із другим кон'юнктом утворює фразову проєкцію — BP (Boolean Phrase): [_{BP} *and Horsa*]. Термін походить від прізвища англійського математика і філософа Джорджа Буля (George Boole, 1815–1864), який був одним із засновників математичної логіки, і позначає ланцюжок формантів, що містить такі логічні оператори, як-от: AND, OR, NOT, NEAR, FAR та ін. Водночас сполучник не виконує функцію ядра всієї сурядної структури (див. рис. 3).

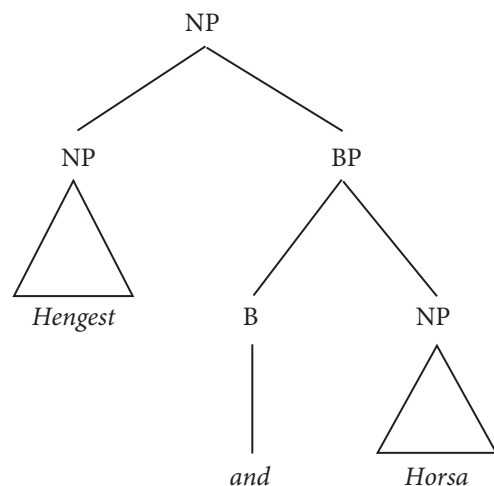

Рис. 3. Координація за А. Мунном

Питання природи координації залишається дискусійним і на сучасному етапі розвитку генеративної лінгвістики. Наразі природу таких мовних одиниць важко пояснити у межах наявних теорій, і перед дослідником постає дилема: модифікувати свою теорію, щоб вона дала змогу пояснити проблемний матеріал, або обґрунтувати нестандартний аналіз матеріалу, який не відповідає сформованим уявленням, але водночас не суперечить існуючій теорії. Вибір другого шляху часто дає змогу не тільки «врятувати» певну теорію, але й суттєво збагатити уявлення про досліджуване явище [7, 676].

У зв'язку з цим варто згадати ще один спосіб аналізу внутрішньої структури сурядних словосполучень, розроблений М. де Врізом, який працює у межах одного з останніх варіантів генеративної граматики — програми мінімалізму. Дослідник підтримує ідею виокремлення CoP і відзначає ієрархію її структурної організації. З метою одночасно відобразити і симетрію, притаманну координації, науковець уводить у синтаксис поняття тривимірності. Це означає, що поряд з відношеннями передування (precedence)

і домінування (dominance), які існують між конститuentами (вузлами) будь-якого синтаксичного утворення [17, 79–84], існує так зване відношення behindance (позиції за іншим конститuentом) [18; 19]. Це відношення позначено пунктирною лінією у дереві залежностей на *рис. 4*.

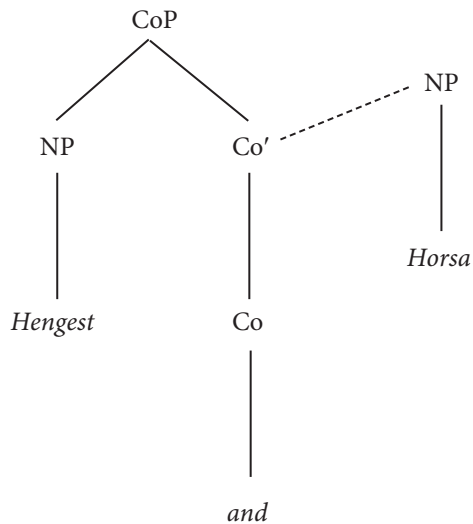

Рис. 4. Координація за М. де Врізом

Суть представленої просторової метафори полягає у тому, що паратактично поєднані кон'юкти сурядного словосполучення розміщені один поза одним у тривимірній структурі.

Речення (2) демонструє АК, другий аппозитив якої утворений чотирма NPs, об'єднаними координацією. Структурну схему цієї АК представлено на *рис. 5*.

(2) д.-англ. *þanon [untýdras | ealle] onwocon, || [[eotenas] ond [ylfe] ond [orcneas], || swylce [gigantas, | þa wið gode winnon || lange þrage]]* (*Beowulf*, 111–114). — «Звідти лихе плем'я було родом: монстри й ельфи, і (морські) чудовиська, також велетні, які проти Бога повставали довгий час».

Таким чином, АК з аппозитивами, об'єднаними узагальнювальними семантико-синтаксичними відношеннями, реалізують модель NP — CoP. Аналіз сучасних підходів граматистів до визначення природи координації дає змогу зробити **висновок** про те, що синтаксична інтерпретація паратактичних одиниць з єднальною семантикою як тривимірних конструктів (CoP) дає змогу відобразити одночасність ієрархії та симетрії їхньої структурної організації.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виявленні тривимірних синтаксичних одиниць інших типів та вивченні їх структурних та семантичних характеристик, зокрема, з точки зору новітніх теорій генеративної лінгвістики.

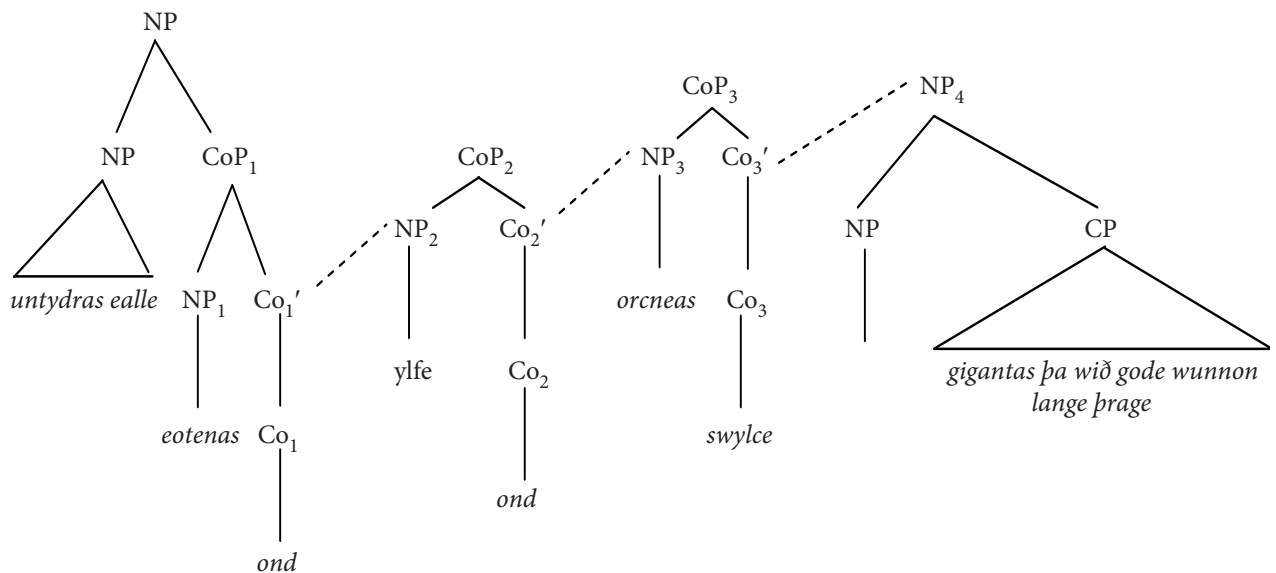

Рис. 5. Структура АК з координативно зв'язаними конститuentами

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.): [моногр.] / І.Р. Буніятова. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. — 327 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підруч.] / І.Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
3. Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 1 / А.П. Загнітко. — Горлівка : ГДПІМ, 2004. — 228 с.
4. Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 2 / А.П. Загнітко. — Горлівка : ГДПІМ, 2004. — 254 с.
5. Малкина Н.М. Взаимосвязь и взаимозависимость синтаксиса и семантики (на материале французского аппозитивного словосочетания) / Н.М. Малкина. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. — 147 с.
6. Санников В.З. Русский синтаксис в семантико-прагматическом пространстве / В.З. Санников. — М. : Языки славянских культур, 2008. — 624 с.
7. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис / Я.Г. Тестелец. — М. : Изд-во РГГУ, 2001. — 800 с.
8. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik ; [ind. by David Crystal]. — Harlow (Essex) : Longman, 2000. — X, 1777 p.
9. Camacho J. The Structure of Coordination: Conjunction and Agreement Phenomena in Spanish and Other Languages / Jose Camacho. — Dordrecht (The Netherlands) : Kluwer Academic Publishers, 2003. — 184 p.
10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax / Noam Chomsky. — Cambridge, Mass. : M.I.T. Press, 1965. — 251 p.
11. Downing A. English Grammar: A University Course / A. Downing, Ph. Locke. — [2nd ed.]. — London, New York : Routledge, 2006. — 610 p.
12. Greenbaum S. The Oxford English Grammar / Sidney Greenbaum. — Oxford : Oxford University press, 1996. — 668 p.
13. Huddleston R.D. A Student's Introduction to English Grammar / R.D. Huddleston, G.K. Pullum. — [2nd ed.]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2005. — 309 p.
14. Jackendoff R.S. X-Syntax: A Study of Phrase Structure / Ray S. Jackendoff. — Cambridge, Mass. : The MIT Press, 1977. — 249 p.
15. Johannessen J.B. Coordination / Janne Bondi Johannessen. — Oxford : Oxford University Press, 1998. — 292 p.
16. Kayne R.S. The Antisymmetry of Syntax / Richard S. Kayne. — Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 1994. — 195 p.
17. Radford A. Transformational Syntax: A Student's Guide to Chomsky's Extended Standard Theory / Andrew Radford. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — 403 p.
18. Vries M. de. Coordination and Syntactic Hierarchy [Електронний ресурс] / Mark de Vries // *Studia Linguistica*. — Oxford : Blackwell Publishing, 2005. — Vol. 59. — № 1. — P. 83–105. — Режим доступу : <http://odur.let.rug.nl/~dvries/pdf/2005-coord-hierarchy-studli.pdf>
19. Vries M. de. Three-dimensional grammar [Електронний ресурс] / M. de Vries // *Linguistics in the Netherlands* / [ed. by L. Cornips, P. Fikkert]. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Co, 2003. — P. 201–212. — Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.117.721&rep=rep1&type=pdf>
20. Velde J. R. te. Deriving Coordinate Symmetries: a phrase-based approach integrating Select, Merge, Copy and Match / John R. te Velde. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Co, 2005. — 385 p.